

Hamza Gábor¹

**A Magyar Tudományos Társaság /Magyar Tudományos Akadémia/ felépítése és működése –
Történeti és nemzetközi áttekintés az alapítás bicentenáriuma alkalmából²**

Absztrakt

Ebben a tanulmányban néhány európai és Európán kívüli ország nemzeti, azaz nem regionális akadémiáinak struktúráját és működésének sajátos vonásait tekintjük át, összevetve azokat a Magyar Tudományos Akadémia struktúrájával és működésével. Tekintettel vagyunk továbbá néhány nemzetinek nem minősülő vagy nem minősített akadémiaira, tudományos társaságra is.

Kulcsszavak: Magyar Tudományos Akadémia, Magyar Tudós Társaság, tudománytörténet, bicentenárium

Abstract

In this paper, we review the structure and specific features of the national, i.e. non-regional, academies of some European and non-European countries, comparing them with the structure and functioning of the Hungarian Academy of Sciences. We also take into account some academies and scientific societies that are not or have not been classified as national.

Keywords: Hungarian Academy of Sciences, Hungarian Scientific Society, history of science, bicentenary

I. Bevezetés

Ebben a tanulmányban néhány európai és Európán kívüli ország nemzeti, azaz nem regionális akadémiáinak struktúráját és működésének sajátos vonásait tekintjük át, összevetve azokat a Magyar Tudományos Akadémia struktúrájával és működésével. Tekintettel vagyunk továbbá néhány nemzetinek nem minősülő vagy nem minősített akadémiaira, tudományos társaságra is. Megállapítható, hogy a nemzeti és regionális akadémiák struktúrája nem az alapítás, a létrehozás idején alakult ki. A Magyar Tudós Társaság /Magyar Tudományos Akadémia/ hivatalos megalakulása 250.000 forint alaptőkével az 1827. évi XI. törvénycikkre – mely a legrégebbi, ma is hatályos jogszabály – vezethető vissza. A Magyar Tudós Társaság működését hivatalosan azonban csak évekkel később, 1830-ban kezdhette meg. Az 1830. november 17-én tartott alakulóülés az Akadémia elnökévé Teleki Józsefet, alelnökévé pedig Széchenyi Istvánt választotta meg. A Magyar Tudós Társaság célja az 1831. február 17-24. között tartott első nagygyűlésen elfogadott határozat értelmében a nemzeti fejlődés, valamint a gazdasági és társadalmi (szociális) haladás előmozdítása és meggyorsítása volt.

Az első alapszabály értelmében a Magyar Tudós Társaság hat tudományos osztállyal – nyelvtudományi osztály, filozófiai /bölcészeti/, történeti, matematikai, törvénytudományi és természettudományi osztály – kezdte meg működését. A hat osztály tudományos kérdésekben és valamennyi más kérdésben együttes ülésen tanácskozott és hozott határozatot, döntést. Az Akadémia osztályainak struktúrája azonban csak később, 1845 novemberében alakult ki. Az egyes osztályok és

¹ Dr. iur. DDr. h. c. Hamza Gábor. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia /MTA/ rendes tagja, Eötvös Loránd Tudományegyetem /ELTE/ Állam- és Jogtudományi Kar, email: gabor.hamza@ajk.elte.hu

² DOI szám: 10.59558/jesz.2024.4.37

működésük önállóvá, egymástól függetlenné vált. Ekkor került sor a rendes tagok mellett a levelező és tiszteleti tagok osztályba sorolására is. A IV. Matematikai Osztály ekkor bővült ki Hadtudományi alosztállyal. Megemlíthjük, hogy a Magyar Tudós Társaság soraiba a tudomány művelőin kívül írókat is beválasztottak. Jelentős változást eredményezett az 1858-ban elfogadott alapszabályzat, státútum, amely a már működő hat osztály mellett bizottságok (archeológiai, matematikai, statisztikai, természettudományi és történelmi bizottság) szervezését, létesítését tette lehetővé. Ezek a bizottságok havonta tartották üléseiket és tevékenységükkel az osztályokat erősítették. Ez a rendszer egészen a második világháború végéig, 1945-ig működött – tegyük hozzá – hatékonyan.

II. Sodalitas Litteraria Danubiana

Történelmi vonatkozásban ma is figyelmet érdemel Galeotto Marzio-nak Mátyás király mondásairól és cselekedeteiről szóló munkája, melyet Kardos Tibor fordított magyar nyelvre. Az utószónak is ő a szerzője. Valószínűleg a jegyzetek is tőle származnak. A szöveg 37. lábjegyzetében az alábbi adatot közli ifjabb Vitéz János tevékenységéről: „ifjabb Vitéz János...lett a vezetője az osztrák, cseh és magyar humanisták közös humanista társaságának, a Celtis Konrád alapította Dunai Tudós Társaságnak.” A Dunai Tudós Társaság latin elnevezése „Sodalitas Litteraria Danubiana”.

Ifj. Vitéz János szereplését illetően Klaniczay Tibor fogalmazott meg markáns véleményt halála után megjelent könyvében (Klaniczay Tibor, A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete, Budapest, Balassi Kiadó, 1993; Humanizmus és reformáció, 20). Az alábbiakban idézzük megállapításait „...a magukat már sodalitasnak tekintő [bécsi] literátorok kellő fogadtatást készítettek elő a sodalitas »dux perpetuus«-ának [Celtisnek]. Egy epigrammafüzért állítottak össze [1497-ben]... [...] Ez a különböző helyeken lakó, de közös eszményeket valló csoport lép itt fel »sodalitas litteraria Danubiana« néven. Hogy ezt hogyan kell érteni, arra a két utolsó epigramma világít rá. [...] Celtis azelőtt a Rajna mellett toborozta a sodalisokat – írják –, s a wormszi püspök (Vangionum praesul) patronálta őket; most a Duna mellett rajzanak a sodalisok, ki lesz az ő patrónusuk? Erre ad feleletet az utolsó epigramma, melynek címe közli, hogy a dunai sodalitiium a veszprémi püspököt választotta princepszé...Eddig a Rajna vidékén volt a súlypont, most a Duna mellett egy másik centrum is kialakult...Ezekről a részletektől függetlenül a kora újkori humanisták nemzetek (nationes) és nyelvek (linguae, sermones) feletti együttműködése, egymás eredményeiről való ma is joggal példaértékűnek tekinthető tájékozottsága, közös tudományos kihívásokban való együttes érdeklődése és érdekelttsége a mai hazai és nemzetközi tudományos közélet és – tegyük hozzá – tudomány szervezés fontos hivatkozási pontja. A „Sodalitas Litteraria Danubiana” tudós társaságnak, melynek két központja, Bécs és Buda volt, a magyar-német (osztrák) egyenrangúságon alapuló együttműködésnek ma is követésre méltó példája (lehetne).

III. Tudós társaságok, tudományos akadémiák Közép-Európában

1. Az 1847-ben alapított Osztrák Tudományos Akadémia (*Österreichische Akademie der Wissenschaften*) megőrizte, eltérően a Magyar Tudományos Akadémiától, alapításkori struktúráját, szervezeti felépítését. Az alapításkor a mai Osztrák Tudományos Akadémia jogelődjének tagjai között, jól ismert történelmi okoknál fogva több, nem az osztrák örökös tartományokból (*Elblande* vagy *Erbländer*) származó tagja - így magyar is - volt. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai közül is többen tagjai voltak az ausztriai (birodalmi) akadémiának. Az Osztrák Tudományos Akadémia két osztályra, Filozófiai-történelmi Osztályra és Matematikai-természettudományi Osztályra tagolódik. A Filozófiai-történelmi Osztály rendes tagjainak száma 78, levelező tagjainak száma pedig 76. A

Matematikai-természettudományi Osztály rendes tagjainak száma 86, levelező tagjainak száma pedig 73. Az akadémiát irányító elnökség négy tagból áll: elnök, alelnök, főtitkár és titkár. A négy személy közül ketten képviselik a Filozófiai-történeti Osztályt és ketten a Matematikai-természettudományi Osztályt. A társadalomtudományok és a természettudományok képviselői mind számukat, mind pedig az akadémia irányításában betöltött szerepüket, funkciójukat tekintve egyenlő súlyt képviselnek.

2. A horvát Tudományos és Művészeti Akadémia (latinul: *Academia Scientiarum et Artium Croatica*). Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az 1866-ban alapított Akadémia Délkelet-Európa legrégebbi nemzeti akadémiaja. Alapításában Josip Juraj Strossmayer püspök játszott döntő szerepet. Strossmayer szándéka szerint a *Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia* a központi, koordináló tudományos és művészeti intézménye a Balkán-félszigeten élő délszlávoknak. A Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia jelenleg kilenc osztályra tagolódik. Ezek a következők: társadalomtudományok, matematikai, fizikai és kémiai tudományok, természettudományok, orvostudomány, filológia, irodalom, képzőművészet, zenei művészet és zenetudomány s végül műszaki tudományok. Az Akadémia 1866-ban, alapításának évében 16 teljes jogú tagot választott. A tagok száma ma ennek a számnak pontosan tízszerese. A tagoknak négy kategóriája van: teljes jogú tagok, társult tagok, tiszteletbeli tagok és végül levelező tagok. A teljes és a levelező tagok száma nem haladhatja meg a 160-at, míg a társult tagok száma nem lehet több száznál. Az Akadémia alapítását a horvát parlament Zágrábban, Ferenc József császár hosszan tartó, több éven át húzódó mérlegelés, megfontolás után 1866-ban szentesítette az Akadémia létrehozásáról szóló törvényt. Az Akadémia tagjai szoros kapcsolatot építettek ki a Zágrábi Egyetemmel. Az Akadémia neve 1941 és 1945 között „Jugoszláv”-ról „horvát”-ra módosult. 1991-ben, miután Horvátország független, szuverén állammá vált, az Akadémia hivatalos neve ismét Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia lett.

3. A Cseh Tudományos Akadémia előtörténetét tekintve csaknem két és fél évszázados múltra tekint vissza. Born Ignác, az erdélyi nemesi famíliából származó jeles, korában jól ismert természettudós 1775-ben alapította meg Prágában a Matematikai, Honismereti és Természettudományok Művelését Támogató Magántársaságot. Ez a tudományos társaság néhány évvel később, 1784-ben a Cseh Tudós Társaság nevet vette fel. Újabb névváltoztatásra 1790-ben került sor. Ekkor lett a tudós társaság neve Cseh Királyi Tudós Társaság. A Cseh Királyi Tudós Társaság érdeme a cseh tudományos szaknyelv megalkotása. A Cseh Tudományos Akadémia jelenlegi szervezete az 1992-ben elfogadott jogszabályon, illetőleg statútumon alapul. A Cseh Nemzeti Akadémia három osztályra tagolódik. A harmadik osztály foglalja magában a társadalomtudományok képviselőit. A harmadik osztály, hasonlóan a két természettudományokat tartalmazó osztályhoz, három szekcióra tagolódik. Ezek az alábbiak: társadalom- és közgazdaság-tudományi szekció, történettudományi szekció és humán tudományok- és nyelvtudományok szekciója. Az egyes osztályok rendes és levelező tagjainak száma azonos. Az akadémia irányításában a társadalomtudományi osztály tagjai arányszámának megfelelően jut szerephez.

4. A Lengyel Tudományos Akadémia hét osztályra tagolódik. A hét osztály közül csupán egy osztály tekinthető társadalomtudományi osztálynak. Az I. osztály magában foglalja valamennyi társadalomtudomány képviselőit. Rendes és levelező tagjainak száma, hasonlóan a másik hat osztályhoz, ötven. Az összesen 350 tagot számláló Lengyel Tudományos Akadémia egyhetede kerül ki a társadalomtudományok képviselőiből. Az 1952-es struktúrát tükröző szerkezet átalakítására a rendszerváltást követően nem került sor. Lengyelországban még egy, nemzeti tudományos akadémiának is tekinthető akadémia létezik: az 1989-ben újból megalakult Krakkói Tudományos Akadémia. Ez az 1872-ben alapított, de már 1815 óta – igaz, nem akadémiai formában – működő akadémia hat osztályra tagolódik, amelyek közül kettő a társadalomtudományok képviselőit foglalja magában. A két társadalomtudományi osztály: az I. nyelvtudományi (filológiai osztály) és a II. történettudományi és filozófiai osztály. Ez utóbbi osztályhoz tartoznak a jogtudományok képviselői is. Az akadémia statútuma értelmében egy-egy osztálynak maximálisan huszonhét rendes és harminchat

levelező tagja lehet. A fenti számok azonban csupán keretet jelentenek, az egyes osztályok tagjainak száma a keretszámnál kisebb. A II. osztálynak jelenleg huszonhat rendes és harmincöt levelező tagja van. Az egyes osztályok rendes és levelező tagjainak létszáma azonos. Ebből következően a társadalomtudományok képviselői az akadémia összlétszámának (az alapszabály (statútum) értelmében összesen 290 lengyel és 151 külföldi állampolgár tag) egyharmadát alkotják.

IV. Az első modern tudományos akadémiák Európában

1. Az 1603-ban alapított Olasz Nemzeti Akadémia (*Accademia Nazionale dei Lincei*) jelenleg egy természettudományi és egy társadalomtudományi osztályra tagolódik. Az akadémiának jelenleg kilencven rendes, kilencven levelező és kilencven külföldi tagja van. Az első osztályhoz öt osztály, a második osztályhoz pedig hét osztály tartozik. A jogtudomány képviselői önálló osztályt alkotnak. A közgazdaság-tudomány képviselői a VII., a társadalom- és politikatudományi osztályhoz tartoznak. A társadalomtudományok képviselői az akadémia struktúrája alapján és számuknál fogva, vonatkozik ez a rendes és levelező tagokra egyaránt, többséget alkotnak. Az *Accademia dei Lincei* működése Federigo Cesi herceg 1630-ban bekövetkező halálával több, mint egy évszázadon át szünetelt. Működését 1745-ben kezdte meg ismét. Megemlíjtük, hogy Galileo Galilei tiszteletére és részben követőitől által 1657-ben alapított *Accademia del Cimento* (Kísérleti Akadémia) azonban csak tíz éven át, 1667-ig működött.

2. A Francia Akadémia Richelieu bíboros szándéka szerint elsősorban az irodalom ápolására, művelésére jött létre 1635-ben. Alapításánál Richelieu a római *Accademia dei Lincei*t tekintette modellnek. A Tudományos Akadémiát 1666-ban Colbert hívta életre. A Francia Akadémia négy másik akadémiával együtt alkotja az *Institut de France*-t. Az *Institut de France*-hoz tartozó öt akadémiát nevezik osztálynak is. A Francia Akadémia negyven tagjának feladata eredetileg a francia nyelv nagyszótárának elkészítése volt. A Francia Akadémia tagjai között a társadalom- és természettudományok jeles képviselői mellett kiemelkedő politikusok, írók, valamint képzőművészek is voltak és vannak jelenleg is. Az *Institut de France*-hoz tartozó négy akadémia – más elnevezéssel osztálya – Colbert, illetve Mazarin, végül pedig a Konvent elhatározásából jött létre. A Természettudományok Akadémiájában a rendes tagok száma 190. Ez az akadémia két részlegre és nyolc szekcióra tagolódik. A Természettudományok Akadémiája tagjai közé tartozik továbbá 135 külföldi társult tag és 160 levelező tag. A Társadalomtudományi Akadémia rendes tagjainak száma ötven. Ez az akadémia hat szekcióra tagolódik. Ezek a szekciók az alábbiak: első szekció a *section philosophie*, a második a *section science morale et sociologie*, a harmadik a *section législation, droit public et jurisprudence*, a negyedik a *section économie politique et statistique*, az ötödik a *section histoire et géographie*, a hatodik pedig az interdiszciplináris társadalomtudományok képviselőit magában foglaló *section générale*. Ez az akadémia tizenkét külföldi társult tagot és hatvan levelező tagot is magában foglal. Az *Institut de France*-hoz tartozó további két akadémia az *Académie des Beaux-Arts* és az *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*.

4. Sajátos rendszer érvényesül Belgiumban, tekintettel az ország 1983 óta kialakított és azóta is többször módosult föderális struktúrájára. A belga királyságban két: egy flamand és egy francia nemzeti akadémia működik. Megemlíjtük, hogy önálló, orvostudományi akadémia is létezik. A két akadémiának azonban mind a struktúrája, mind pedig tagjainak száma azonos. Mindkét akadémia három-három osztályra tagolódik. A három osztály az alábbi: természettudományi osztály, humán tudományok és társadalmi tudományok osztálya és a széptudományok osztálya. Mindkét akadémia tagjainak száma 150-150. Az egyes osztályok tagjainak száma egyenlő, osztályonként 50-50. A természettudományok képviselői ilyen módon csupán a tagok egyharmadát alkotják. Az osztályok nem tagolódnak kisebb egységekre, így például szekciókra. Ilyen módon a humán tudományok és társadalmi tudományok osztályában a jogászok, a közgazdászok, a szociológusok, a nyelvészek és a történészek nem különülnek el. Az osztályüléseken minden, az osztály profiljához tartozó tag rendszeresen részt

vesz. A természettudományok képviselői az összes tag egyharmadát alkotják, tehát arányuk megegyezik a humán tudományok és társadalmi tudományok osztályának tagjaival. A harminc rendes tag közül öt, a tíz úgynevezett társult tag közül három, a tíz tiszteletbeli tag közül pedig ugyancsak három jogász.

5. Az 1808-ban alapított Holland Királyi Tudományos Akadémia, mely tagjainak létszáma maximálisan kettőszáz, két osztályra, a természettudományira és a humán- és társadalomtudományira tagolódik. Az akadémia jelenleg hatályos alapszabálya alapján a természettudományi osztály tagjainak száma maximálisan 110, a humán- és társadalomtudományi osztály tagjainak száma pedig maximálisan 90 lehet. A statútumban megszabott számbeli keret kitöltésére általában nem került és napjainkban sem kerül sor A természettudományi osztály hét szekciót, a humán- és társadalomtudományi osztály pedig öt szekciót foglal magába. A jogtudomány képviselői önálló szekciót alkotnak. E szekció tagjainak száma jelenleg 16, ami kétségtelenül figyelemreméltóan magas hányadot jelent.

7. Nagy-Britanniában a nemzeti akadémia az 1660-ban alapított, londoni székhellyel működő *The Royal Society*. A *Royal Society* brit és a volt birodalomból származó tagjainak (*fellow*) és külső tagjainak együttes létszáma jelenleg 1400. A Brit Nemzeti Akadémia a természettudomány és a társadalomtudomány képviselőit egyaránt magában foglalja. Elnökét öt évre választják.

8. A Németországi Szövetségi Köztársaságban nincs nemzeti akadémia és napjainkban sincs napirenden nemzeti akadémia alapítása. Ennek elsősorban történeti okai vannak, de szerepet játszik az ország föderális állami berendezkedése is. 1990-ig a Német Demokratikus Köztársaságban a Gottfried Wilhelm Leibniz kezdeményezése alapján 1700-ban alapított Berlieni Tudományos Akadémia – a későbbi Porosz Tudományos Akadémia – töltötte be ténylegesen, bár nem formálisan, a nemzeti akadémia funkcióját. 1992-ben jött létre a *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften* a Berlin és Brandenburg tartomány által kötött *Staatsvertrag* alapján. Működését 1993 elején kezdte meg. Ez az akadémia öt osztályra tagolódik. Az akadémiának alapításakor száz rendes és rendkívüli tagja volt. Az alapszabályzat értelmében tagjainak létszáma a kétszázat nem haladhatja meg. Az egyes osztályok tagjainak létszáma szinte azonos. Németországban önálló természettudományi akadémia létezik Halle székhellyel. Mivel Németországban nincs nemzeti akadémia, ezért az egyes „regionális” akadémiákat (így a Bajor Tudományos Akadémiát, a Heidelbergi Tudományos Akadémiát, a Göttingeni Tudományos Akadémiát, a Szász Tudományos Akadémiát, az Észak-Rajna-Vesztfáliai Tudományos Akadémiát, a Berlin-Brandenburgi Tudományos Akadémiát és Mainzi *Akademie der Wissenschaften und der Literatur*-t) tömörítő *Union der deutschen Akademien der Wissenschaften* képviseli. Ebben az önálló akadémiának nem tekinthető akadémiai egyesülésben is tükröződik a tagakadémiák tudománycsoportok szerinti összetétele. Megemlítjük, hogy Németországban az első tudományos társaság az 1652-ben alapított *Academia Naturae Curiosorum* volt. Ezt az akadémiát a harmincéves háború befejezését néhány évvel követően nem annyira tudományos célok, mint inkább különös jelenségek, „furcsaságok” kutatása céljából alapították.

9. Az 1779. december 24-én alapított, Lisszaboni Tudományos Akadémia, – eredeti nevén Lisszaboni Királyi Tudományos Akadémia – alapítása idején három osztályra tagolódott. A jelenlegi osztálystruktúrát az 1851-ben elfogadott alapszabály rögzíti. Az akadémia két osztályra, egy társadalomtudományi és egy természettudományi osztályra tagolódik. Mindkét osztály hat-hat szekciót (alosztályt) foglal magában. A szekciók (rendes és levelező tagok) taglétszáma azonos a természettudományi és a társadalomtudományi osztályok vonatkozásában. Ilyen módon a Lisszabon központtal működő Portugál Tudományos Akadémián a társadalomtudományok képviselői az összes akadémikus felét alkotják. az Akadémia irányításában is teljes mértékű az egyensúly a társadalomtudományok és a természettudományok vonatkozásában.

10. Spanyolországban az egyes akadémiák, lényegében a francia modellt követve, az *Instituto de España* keretében működnek. Az egyes „királyi akadémiák” státusáról az 1978-ban elfogadott spanyol alkotmány 62. cikkelye rendelkezik, rögzítve azt, hogy ezek az akadémiák az állam (a király) felügyelete alatt fejtik ki működésüket. Sem a természettudományok, sem pedig a társadalomtudományok nem tartoznak egy adott akadémiához. A *Real Academia de Ciencias Morales*

y *Políticas* mellett önálló, a jogászokat, a jogtudomány művelőit magában foglaló akadémia (az 1882 óta fennálló *Real Academia de Jurisprudencia y Legislación*) és a történészeket tömörítő *Real Academia de la Historia* is működik. A természettudományok képviselőit magában foglaló *Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales* mellett önálló akadémia az orvostudományok kiemelkedő művelőit magában foglaló *Real Academia Nacional de Medicina* és a gyógyszerészeti akadémia (*Real Academia Nacional de Farmacia*). Megemlítjük, hogy autonóm státusszal rendelkezik a Szépművészeti Akadémia is. A koordináló funkciót (is) betöltő *Instituto de España* irányításában az egyes tudományágak arányos képviselőkhöz jutnak. A regionalizmus, pontosabban tartalmilag már föderális állami struktúra jegyében Katalónia fővárosában, Barcelonában is működik akadémia, a *Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, amely ugyancsak állami, pontosabban az állam által támogatott intézmény. Ez az akadémia struktúráját tekintve azonban jelentősen különbözik az *Instituto de España* által koordinált, Madridban működő akadémiáktól.

11. Az 1742-ben alapított Dán Akadémia szintén két osztályra tagolódik. Az első a társadalomtudományok képviselőit magában foglaló osztály 75 belföldi taggal, a második, a természettudományok képviselőit magában foglaló pedig 110 belföldi taggal rendelkezik. Említést érdemel: az első osztály, a második osztály pedig 180 külföldi tudóst is tagjai között tart számon. Sajátossága továbbá a Dán Akadémiának, hogy eredetileg négy osztályból állt. E négy osztály összevonásával alakult ki a jelenleg csupán két osztályra tagolódó struktúra. A természettudományok képviselőinek magasabb arányszáma ellenére a két osztályra való tagozódásból adódóan az érdekérvényesítés szempontjából a társadalomtudományok művelői nem tekinthetők hátrányban lévőknek.

12. Az 1760-ban alapított Norvég Királyi Tudományos Társaság, két osztályra, a természettudományi és a társadalomtudományira tagolódik. A természettudományok képviselőinek száma megegyezik a társadalomtudományok képviselőinek számával. A társaság irányításában is teljes mértékű az egyensúly a társadalomtudományok és a természettudományok vonatkozásában. Az 1857-ben alapított Norvég Tudományos Akadémia is két osztályra tagolódik, a természettudományira és a társadalomtudományira. Az akadémiát egy 9 tagból álló testület irányítja, melyben a társadalomtudományok és természettudományok képviselői azonos súlyt kapnak.

13. Az 1786-ban alapított Svéd Királyi Akadémia kizárólag az irodalom művelésének célját szolgálja. A néhány évtizeddel korábban, 1753-ban alapított Svéd Társadalomtudományi Akadémia nem tekinthető általános társadalomtudományi akadémiának. A két osztályra tagolódó akadémia (az I. osztály a Történettudományi és Ókortudományi Osztály, a II. osztály a Filozófiai és Nyelvtudományi Osztály) tagjainak száma jelenleg 130. Mivel az aktív akadémiai tagság korhatára hatvanöt év, egy-egy osztálynak egyenlő számú, 30-30 tagja van. Az akadémiának vannak belföldi és külföldi levelező tagjai, továbbá tiszteletbeli tagjai is. Önálló akadémia a Természettudományi Akadémia, amely teljes mértékben független a két másik akadémiától.

14. A Finn Akadémia, amely már nevében is tükrözi azt, hogy a társadalomtudományokat is átfogja, hasonlóan az Olasz Akadémiához és a Japán Akadémiához, két osztályra tagolódik. A társadalomtudományi osztály nyolc, a természettudományi osztály pedig hét osztályt foglal magában. A 328 tagból álló Finn Akadémia tagjai között valamivel magasabb a természettudományok képviselőinek a száma. Ez a számbeli eltérés azonban nem jelent hátrányt a társadalomtudományok képviselői szempontjából, aminek oka döntően az, hogy két egyenlő súllyal rendelkező osztályban helyezkednek el a két különböző tudománycsoport képviselői.

15. A szövetségi, föderális állami struktúrájú Svájcban három, illetőleg négy nemzeti akadémia van. A Társadalomtudományi Akadémia három osztályra tagolódik. Ezek az alábbiak: Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály, Történettudományi és Kultúrtudományi Osztály, továbbá Társadalomtudományi Osztály. Ezekhez az osztályokhoz azonban nem személyek, hanem intézmények, kutatóintézetek és alapítványok tartoznak. A Társadalomtudományi Akadémiától függetlenül működik az 1815-ben alapított Természettudományi Akadémia. Ennek az akadémiának a neve 2004-ben megváltozott. Hivatalos elnevezése: *Akademie der Naturwissenschaften Schweiz*.

Szervezetileg annyiban sajátos, hogy nincsenek rendes, illetve levelező tagjai, hanem lényegében bárki tagja lehet. Ebből adódóan taglétszáma tízezres nagyságrendű. A technikai tudományok is rendelkeznek akadémiaiával, melynek neve *Schweizerische Akademie der Technischen Wissenschaften*. Struktúrája hasonló a Természettudományi Akadémia szerkezetéhez. A Genfben, 1776-ban alapított és ma is ott működő Művészeti Akadémia csak részben tekinthető nemzeti akadémiának.

16. Még a szuverén román állam létrehozása és nemzetközi elismerése előtt jött létre a Román Akadémia (*Academia Româna*, eredeti (francia) neve: *Société Littéraire Roumaine*, mely a II. világháborút követően új struktúrát kapott. A természettudományi osztályok száma, hasonlóan a szocialista országok akadémiaihoz, jelentősen növekedett. Jelenleg a Román Tudományos Akadémia tizennégy osztályt (szekciót) foglal magában. A tizennégy osztály közül öt társadalomtudományi, kilenc pedig természettudományi osztály. A XI. osztályban a közgazdaság-tudományok a szociológiai tudományokkal vannak együtt, míg a jogászok a filozófusokkal együtt alkotnak egy osztályt. Önálló osztály a pszichológiai. Ugyancsak önálló osztályhoz tartoznak a geológia- és a földrajztudományok képviselői. Sajátossága a Román Tudományos Akadémiának, hogy továbbra is megmaradt önálló osztályként a széptudományi osztály). A rendszerváltást követően nem került sor az akadémia struktúrájának reformjára. Figyelmet érdemlő, összevetve a Magyar Tudományos Akadémiával, a társadalomtudományi osztályok viszonylag magas száma, mely kétségtelenül a társadalomtudományok súlyát növelő körülmény.

17. Görögországban a nemzeti akadémia az Athéni Akadémia. Az Athéni Akadémiát 1926. március 18-án alapították. Az Akadémia alapszabálya, statútumát évekkel később, 1929-ben törvény hagyta jóvá. Az Akadémia eredetét Platón Athéni Akadémiájára vezeti vissza, ami hivatalos elnevezésében is tükröződik. Ez a magyarázata annak, hogy más országok nemzeti akadémiáitól eltérően nevében nem az ország, hanem egy város szerepel. A Görög Tudományos Akadémia 1926-ban elfogadott és 1929-ben jogszabályban, törvényben is megerősített alapszabálya módosításokkal, kiegészítésekkel ma is hatályban van. Az alapszabály értelmében az Athéni Akadémiának három osztálya van. Ezek a következők: a Természettudományi Osztály, a Szépirodalmi és Művészeti Osztály és a Morál- és Politikatudományi Osztály.

18. A Macedón Tudományos Akadémia négy osztályra tagolódik. A társadalomtudományok képviselőit egy osztály foglalja magában. Ebből következően a Észak-Macedónia (Észak-macedóniai Köztársaság) fővárosában, Szkopjében működő Macedón Tudományos Akadémia irányításában a társadalomtudományok művelőinek súlya nem haladja meg a 25 százalékot.

19. Az 1724-ben Szentpéterváron alapított Orosz Tudományos Akadémia eredetileg három szekcióra (fizikai és matematikai osztály, orosz nyelv és irodalom osztálya, valamint történelemtudományi és filozófiai osztály) tagolódott az 1836-ban elfogadott statútum alapján. Még az alapítás évében felsőfokú intézményt alapítására is sor került az Akadémia keretében, mely a mai Szentpétervári Állami Egyetem jogelődje. Az akadémia új struktúrájának a kialakítására az 1935-ben elfogadott új statútum alapján került sor. 1963-ban került sor a jelenlegi szervezet kialakítására. Kilenc osztály helyett tizenöt osztály létesült, és egyúttal három szekció kialakítására is sor került. Az első a fizikai, technikai és matematikai szekció hat osztályt, a kémiai, technikai és biológiai szekció öt osztályt, a társadalomtudományi szekció pedig négy osztályt foglal magában. Az 550 rendes és levelező tag mintegy 80 százaléka az első két osztályhoz tartozott. A négy társadalomtudományi osztály az alábbi: történettudományi osztály, irodalom- és nyelvtudományi osztály, filozófiai és jogtudományi osztály és közgazdaságtudományi osztály. Ezt a struktúrát követték tendenciaszerűen a Szovjetunióhoz tartozó tagköztársaságok tudományos akadémiai is. A különbség abban mutatkozott, hogy a tizennégy tagköztársaság – Oroszországnak nem volt önálló akadémiája, mivel az azonos volt a Szovjet Tudományos Akadémiával. Az akadémiai tagjai között a rendes és a levelező tagok szinte egyenlő arányban voltak jelen. A Szovjetunió megszűnését követően az Orosz Tudományos Akadémia új struktúrájának kialakítására került sor. A korábban létező tizennyolc osztály helyett kilenc osztályra tagolódik az Orosz Tudományos Akadémia. Az egyes osztályok több tudományterület képviselőit foglalják magukban. Említést érdemel, hogy az 1991. november 21-én kihirdetett elnöki rendelet

hangsúlyozza az akadémia egysége fenntartásának szükségességét. Jelenleg a rendes tagok létszáma hétszáz, a levelező tagok száma pedig négyszáz. Az akadémia irányítása alá mintegy négyszáz kutatóintézet tartozik. Az Orosz Tudományos Akadémia azonos jogállással rendelkező négy regionális Akadémiával is rendelkezik. 2008-ban került sor a Szentpétervári Tudományos Akadémia alapítására.

20. Az 1991-ben megújult Lett Tudományos Akadémia négy osztályra tagolódik: a fizikai és technikai tudományok osztálya, a kémiai és biológiai tudományok osztálya, a társadalomtudományok és „széptudományok” osztálya, valamint a New York központtal működő tengerentúli osztály. Ez utóbbi osztály, amelynek létjogosultságát a külföldön élő nagyszámú lett (lettországi) tudósok száma indokolja, a társadalomtudományok és a természettudományok képviselőit egyaránt magában foglalja. Ezért ez az osztály „vegyes” osztálynak tekinthető. Ezért a társadalomtudományi osztályok arányszáma, pontosabban súlya meghaladja a 25 százalékot. Sajátos a 116 tagból álló Lett Tudományos Akadémia összetétele. A teljes (rendes) és a levelező tagok száma csaknem azonos, 19 illetve 20. Igen magas a tiszteletbeli tagok (38) és a külső tagok száma (39). Az egyes osztályok tagjainak a száma csaknem azonos. Az arányokat tekintve feltűnően magas a jogász akadémikusok száma (két rendes, két levelező, egy tiszteletbeli és egy külső tag). A Lett Akadémia sajátos struktúrája döntően abból adódik, hogy az ország lakosságának alig több mint fele tartozik a lett etnikumhoz.

V. Európán kívüli nemzeti akadémiák

21. Chilében a hat nemzeti akadémiát koordináló, a francia modellt követő *Instituto de Chile* jelenlegi szervezete 1964-ben alakult ki. Az egyes akadémiák az alábbiak: Természettudományi Akadémia, az Orvostudományi Akadémia, az interdiszciplináris jellegű Társadalomtudományi Akadémia, a Nyelvtudományi Akadémia és a Történettudományi Akadémia. A Társadalomtudományi Akadémia tagjainak száma 36, amely megegyezik a Természettudományi Akadémia rendes tagjainak számával. A hat akadémia autonóm státusszal rendelkezik. A koordináló szerepet az *Instituto de Chile* tölti be, melynek tanácsában az egyes tag akadémiák egyenlő súllyal vannak képviselve. Ez annyit jelent, hogy a társadalomtudományok aránya jóval meghaladja a természettudományokét (négy plusz kettő).

22. Brazíliában nincs nemzeti tudományos akadémia. Az 1896-ban alapított, működését 1897-ben megkezdő *Academia Brasileira de Letras* kizárólag a nyelvtudományok művelésére hivatott. Az 1916-ban alapított Brazil Természettudományi Akadémia, amely 1921 óta működik ezen a néven (alapításkori elnevezése: *Sociedade Brasileira de Ciências*), nevéből adódóan kizárólag a természettudományok művelésének ápolására hivatott.

23. Sajátosan alakult az akadémiai szervezet Argentínában, ahol három nemzeti akadémia is létezik, ám nincs társadalomtudományi akadémia. Időben legkorábban (1874-ben) a Természettudományi Akadémia jött létre. Ez az akadémia jelenlegi, autonóm státusát 1926-ban nyerte el. Az Irodalom-tudományi Akadémia 1931-ben alakult meg. 1970-ben alakult meg a Mérnöki Akadémia, mely jogi személyiségét két évvel később, 1972-ben nyerte el. Az akadémiák alapításánál döntően az Amerikai Egyesült Államok és Svédország megfelelő intézményei szolgáltak modellként.

24. A Japán Akadémia két osztályra tagolódik. Ennek a tagolódásnak az alapja a társadalomtudományok és a természettudományok szerinti elválasztás, differenciálás. A társadalomtudományi osztály három alszekciót, a természettudományi osztály pedig négy alszekciót foglal magában. A *Humanities and Social Sciences* osztály az alábbi alszekciókat (a Magyar Tudományos Akadémia struktúráját alapul véve „osztályokat”) tartalmazza: irodalmi, történelmi és filozófiai „osztály”; jog- és politikatudományi „osztály”, továbbá közgazdasági és kereskedelmi tudományok „osztálya”. A három „osztály” tagjainak száma összesen 70, szemben a másik osztály összesen 80 tagjával. Ebből következően a társadalomtudományok képviselőinek aránya hozzávetőlegesen 45 százalék. Tekintettel arra, hogy szervezetileg a Japán Akadémia két egyenlő súlyú osztályra tagolódik, az érdekvérvényesítés szempontjából a társadalomtudományok képviselőinek súlya

megegyezik a természettudományok képviselőinek súlyával. Sajátossága a Japán Akadémiának, hogy általában nem kerül az egyes osztályok, illetve az azok keretében működő szekciók rendelkezésre álló valamennyi hely betöltésre. Különösen érvényes ez azokban az esetekben, amikor nincs konszenzus az egyes személyek akadémiai tagságra való alkalmasságának kérdésében. Ebben a sajátos szisztémában döntő szerepet játszik az akadémia nemzetközi mércével is mért színvonala megőrzésének abszolút prioritást élvező szempontja.

25. A Kínai Népköztársaságban a társadalomtudományok képviselőit a *Csungkuo Shehui Kehszüe Jüan* (*Chinese Academy of Social Sciences*, rövidítve: CASS) foglalja magába. A rendelkezésre álló információk alapján ennek az akadémiának negyven tagja van. Súlyát jelentősen növeli az, hogy önálló, posztgraduális képzést nyújtó egyetemmel, tehát felsőoktatási intézménnyel rendelkezik. A CASS-hoz tartozó intézetek száma harmincnégy, a munkáját a tagokból álló tizenöt tagú bizottság irányítja. A CASS formálisan osztályokra (szekciókra) nem tagolódik. Ilyen módon az együttműködés a társadalomtudományok különböző ágainak képviselői között szoros vagy legalábbis annak tűnik. A *Chinese Academy of Social Sciences* (CASS) mellett nemzeti akadémia a természettudományi akadémia, a *Chinese Academy of Sciences* és a mérnöki akadémia, a *Chinese Academy of Engineering* is. A három akadémia egymástól függetlenül működik. Ismereteink szerint nincs semmiféle koordináció, alá- fölérendeltségi kapcsolat közöttük. Finanszírozásuk az állam részéről nem függ a kutatók számától.

26. A vizsgált téma szempontjából Ausztráliát illetően kiemelendő, hogy a Társadalomtudományi Akadémia tagjainak száma (375 tag) meghaladja a londoni *The Royal Society* mintájára 1954-ben létrehozott Természettudományi Akadémia tagjainak számát (350 tag). A Társadalomtudományi Akadémia négy szekcióra (osztályra) tagolódik. A B szekcióhoz tartoznak a pénzügytan, a közgazdaság-tudomány, a közgazdaság-történet és a statisztika művelői. A C szekció tagjai a történettudomány, a jogtudomány, a filozófia és a politikatudomány képviselői. Említést érdemel az *Australian Academy of Technological Sciences and Engineering*, valamint az 1969-ben létrehozott *The Australian Academy of the Humanities*. Ez utóbbi, négyszáz tagot magában foglaló akadémia nemzeti akadémiának nem tekinthető. Feltétlenül említést érdemel, hogy 2007-ben létrejött az *Australian Academy of Law*, amely a jogtudomány legtekintélyesebb művelőit fogja össze. Az *Australian Academy of Law* nemzetközi kapcsolatainak kiépítése jelenleg még folyamatban van, befejezettnek nem tekinthető.

27. Az Amerikai Egyesült Államok viszonylatában az 1863-ban alapított *National Academy of Sciences*-nek 2200 tagja van. Ez a nagy presztízsnek örvendő Akadémia erősen a természettudományos orientáltságú. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a *National Academy of Sciences*-nek vannak a társadalomtudományokat képviselő tagjai is. A társadalomtudományokban a közgazdaságtan, a politológia és a szociológia együtt szerepelnek. A másik nemzeti akadémiát, az *American Academy of Arts and Sciences*-t 1780-ban hozták létre. Ennek 4000 tagja van, öt osztálya, azok között az egyik társadalomtudományi osztály (amiben ismét együtt van közgazdaságtan a politológiával és a szociológiával), de van egy *Arts and Humanities* osztálya is, aminek tagjai írók, költők és képzőművészek is. Az eredeti Magyar Tudományos Akadémia mintájára egyetlen szervezetben van a tudomány és az alkotó művészet. Az első két osztály természettudományok osztálya (fizika és matematika, illetve biológia). A tagságában egyaránt vannak természettudósok és társadalomtudósok, illetve humán tudományokat művelők és alkotó művészek. Említést érdemel, hogy kutatóintézeti hálózattal egyik akadémia sem rendelkezik.

28. Történeti visszatekintésben, perspektívában említést érdemel, hogy számos európai országban az akadémiák alapításával egy időben természettudományos múzeumok létrehozására is sor került. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű volt a Hamburgban, Párizsban, Koppenhágában, Rómában és Veronában alapított múzeum. Ezek a múzeumok azonban az akadémiáktól függetlenek voltak szervezeti, személyi és költségvetési vonatkozásban egyaránt. Kivételt egyedül a Londonban alapított természettudományi múzeum jelentette, amelynek alapítására a *Royal Society* patronálásával került sor.

29. A fenti, teljességre nem törekvő, inkább csak reprezentatív, azonban több földrészre is figyelemmel lévő mintát alapul vevő áttekintés alapján megállapítható, hogy a politikum által nem módosított struktúrában működő nemzeti akadémiákon belül számuk és arányuk alapján a társadalomtudományok képviselői mintegy kétötödét vagy nem egy esetben ennél is nagyobb hányadát alkotják az akadémia tagjainak. Ez a súly érvényesül az egyes akadémiák működésének irányításában, tudományos profiljának kialakításában is. Egyes nemzeti akadémiákon belül a két osztályra való tagolás valójában egyenlő súlyt biztosít a társadalomtudományok képviselőinek. Ez egyaránt érvényes több európai és Európán kívüli akadémiára. Önálló vizsgálat tárgya lehetne az egyes akadémiák hivatalos, legtöbbször történeti hagyományokban gyökerező elnevezése. Így például a Dán Akadémia angol neve *The Royal Danish Academy of Sciences and Letters*, a Finn Akadémia neve pedig ugyancsak angolul *Finnish Academy of Science and Letters*. Egyes esetekben, így az áttekintésben elsőként említett, 1603-ban alapított Olasz Nemzeti Akadémia elnevezésében a „tudomány” szó egyáltalán nem szerepel (*Accademia Nazionale dei Lincei*).

VI. Változások a rendszerváltás után

A rendszerváltást követően csak kivételesen került sor strukturális, a nemzeti akadémia szerkezetét és működését érintő reformra a korábbi államszocialista országokban. Vonatkozik ez – többek között – a Magyar Tudományos Akadémiával csaknem azonos taglétszámmal rendelkező (varsói) Lengyel Tudományos Akadémiára, kivéve a Krakkói Akadémiát. Kivételt azok az országok jelentenek, ez a helyzet például Lettország esetében, ahol a lett etnikum az ország lakosságának ötven százalékát csak csekély mértékben haladja meg, amelyekben a nemzeti, etnikai vonatkozású, háttérű érdekek bizonyos mértékű struktúra módosítást tettek kívánatosná, illetve szükségessé. Ugyancsak kivételt jelent a Cseh Tudományos Akadémia és bizonyos mértékig a Macedón Tudományos Akadémia. Mindhárom, utóbb említett ország esetében kétségtelenül komoly szerephez jutott az a tény, hogy az 1990-es évek első felében kialakult új, egy korábbi föderációból (Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia) kiváló, nemzeti szuverenitását (függetlenségét) nem sokkal korábban elnyert vagy visszanyert állam nemzeti akadémiáiról van szó.